

Peteno ežeras

CENTRINĖS AMERIKOS ŠIRDYJE

(Tęsinys, pradžia skaitykite 3-iame žurnalo numeryje.)

Jonas Rimantas STONIS

Kaip buvo rašyta praeitame žurnalo numeryje, keturių tyrėjų grupė iš Lietuvos atliko tyrimus Centrinės Amerikos širdyje – Gvatemaloje, kuri dėl dešimtmečius besitęsusio pilietinio karo ilgai buvo per daug pavojinga tyrėjams. Net ir dabar didelę šalies dalį kontroliuoja ginkluoti narkotikų kartelių banditai.

Mūsų kolega profesorius Džekas Šusteris savo namų laboratorijoje, pro kurios langus – vaizdas į nuosavą atogrąžų mišką

DIDELIS, IŠKILUS PROFESORIUS, GYVENANTIS MIŠKE

Įprasta, kad Gvatemalos moterys ir vaikai nuo šaligatvių renka dideles skruzdėles. Nugnaibo išpampusius jų pilvelius ir kiek padžiovinę parduoda. Žmonės juos trupina ant maisto, o mus globojantis Gvatemalos profesorius be jų nevalgo net picų. Kiūtiniu šaldytuvo link pasiimti kažkokios prasmirdusios dėžutės, nes mane labai įkyriai įkalbinėja vaišintis skruzdėlėmis. Skonis labai neįprastas (geriau būčiau nevalgęs). Burnoje lieka vaistų pūliniams gydyti skonis, panašus į „Višnevskio“ tepalo. Džiaugiamės, kad mums labai pasisekė, kad Gvatemalos *Del Valle* universitete turime tokius puikius mokslo kolegas. Be jų vargu ar būtų imanoma organizuoti tyrimus šioje šalyje, o ką jau kalbėti apie tai, kad be oficialių leidimų mokslinės medžiagos Gvatemala-
loje rinkti negalima. Dažniausiai žmonės profesorius įsivaizduoja kaip labai senus. Kad įsivaizduotumėte mūsų kolegą Džeką Šusterį (*Dr. Jack Schuster*), turėtumėte galvoti apie labai didelį, aukštą ir stambų vyrą. Sugrįžus iš Gvatemalos kalnų rajonų profesorius Džekas pakviečia mus laikinai apsigyventi savo namuose. Dėl saugumo jo namai (kaip ir mūsų lankomas *Del Valle* universitetas) apjuosti aukšta tvora, apraizgyta spygliuotomis vielomis. Norint patekti į vidų, reikia žinoti slaptus kodus. Džekas rodo namų labirintus, kuriuos jam

suprojektavo duktė. Pavyzdžiui, įėję į vonia galite stumtelėti didelį sieninį veidrodį, ir tada atsivers tunelis, vedantis į visai kitą pastato dalį. Tokių slaptų perėjimų čia yra ne vienas. Net mūsų svečių namelyje virš medinių gultų lubose atsiveria didelė anga, jungianti patalpą su kitais pastatais. Jeigu pultų banditai, būtų galimybė pabėgti. Viskas namuose kraute nukrauta knygomis, kolekcijomis, įvairiausiais trofėjais, suvenyrais, taip pat muzikos instrumentais. Mat kita profesoriaus entomologo aistra – muzika. Jis yra subūręs bene 5 muzikos grupes, su kuriomis koncertuoja ir užsienio šalyje. Taigi, viešnagė pas profesorių Džeką – tas pats, kas klausytis nesibaigiančio koncerto (iki šiol galva skamba nuo muzikos ir dainų).

Kadangi čia ištisus metus šilti orai, namuose nėra jokios šildymo sistemos. Dėl nuolatinės drėgmės viskas prakvimpa pelėsiams, o brangiausias knygos pasidengia pilku grybelių apnašu. Ypač stiprus pelėsio kvapas svečių namelyje, o iš klozeto čia kartais išlenda visokių džiunglių gyvių. Profesoriaus namai yra nuostabaus kalnų tarpeklio šlaite, apaugusiame įvairiausiais atogrąžų medžiais, krūmais, lianomis ir egzotinėmis plačialapėmis žolėmis. Tai nuosavas miškas, išspūdingiausia Džeko valdų dalis. Čia galima atlikti mokslinius vabzdžių faunos tyrimus. Kiekviename Džeko miško kampe įrengtos vabzdžių gaudyklės. Beje, beveik visi entomologiniai tyrimai Gvatemala-
loje vyksta ne laisvai (tai yra bet kur), o saugiose vietelėse. Pavyzdžiui, rančose (čia vadinamose *finkomis*) arba tokiuose aptvertuose privačiuose miškuose kaip profesoriaus Džeko. Kitaip šioje šalyje nesaugu. Mus pradeda imti pavydas ir dėl miško, ir dėl tarnų. Juk čia vabzdžių gaudyklės nuolatos tikrina ir į juos patekusią kolekcinę medžiagą surenka Džeko pagalbininkai (jie taip pat atlieka ir visokius ūkio darbus). Vis dėlto greitai mūsų nuotaikos pasikeičia. Dabar jau pradėdame regzti planą, kaip iš Džeko namų pabėgti. Atsibodo būti aptvare, įgri-so pelėsių kvapas (supelijo ir dalis mūsų surinktos medžiagos). Tačiau svarbiausia, kad mums labai parūpsta tolimos ir neaprepiamos Peteno žemumos. Ten naktimis karšta. Svajojame, kaip įžiebsime šviesines gaudyklės, o džiunglėse pamatysime senovės majų piramides. Profesorius linguoja galva: „Na ir kokią rizikingą avantiūrą sumąstėte...“ Vieniems blaškytis po Peteno regioną be apsaugininkų bus itin nesaugu.

RIO DULSĖJE LABAI TVANKU IŠTISUS METUS

Sukorę ilgą kelią ir galiausiai pervaziavę per (neva) ilgiausią tiltą Centrinėje Ame-

Kiekviename Džeko miško kampelyje įrengtos vabzdžių gaudyklės

Po Gvatemalos miškus vaikščiokite atsargiai – čia apstu spygliuotų augalų

rikoje, atvykstame į Rio Dulšę (*Rio Dulce*). Stebėtina, kaip viskas staigiai pasikeičia. Leidomės nuo kalnų, po to ilgai keliavome per sausą, kaktusų ir krūmynų priaugusį slėnį, o štai dabar viskas permirkę amžinąja drėgme ir alsuoja tvankuma. Čia ištisus metus vos ne liūčių sezonas. Tai labai išskirtinis Gvatemalos kampelis, netoli Karibų jūros. Tačiau netrunkame suvokti, kad ši išgirta vieta nėra paranki mūsų tyrimams. Išskyrus kelias griežtai saugomas užpelkėjusias teritorijas palei upę ir prie jūros įlankos, gamta žmogaus labai numiokota, mažai kas belikę, tad ilgai neužsilaikome.

VILIOJANČIOS PETENO ŽEMUMOS IR DIDINGASIS TIKALIS

Peteno žemumose išikūrėme Rematės (*El Remate*) kaime. Iš pirmo žvilgsnio – rojus žemėje. Reikia įrodymų? Pavyzdžiui,

Nenustebkite, jeigu keliaudami po Centrinę Ameriką pamatysite įvairiausių ligonių

eidamas pagrindiniu kaimo keliu (pro didžiulį Peteno ežerą), pakelėje gali pamatyti automobilių sutraiškytų milžiniškų varlių. Tokių dar nesame regėję – vos tilptų į delną, o ištiestomis kojomis ar ne 22 cm bus. Jų gyvų geriau ieškoti paežerėje naktį. Tada nuo varlių koncertų skamba visos apylinkės. Štai jau tykau vienos iš jų. Noriu pasigauti, tad einu per šlapumas labai atsargiai. Mano nuostabai, varlės nieko nebijo, pūpso išsipūtusios ir žiūri tiesiai į akis (prisimenu, kad dalis Amerikos varlių yra nuodingos ir žmogui gali būti pavojingos). Ko jau ko, o jonvabalių čia tikra begalė. Jie, skirtingai nei mūsiškiai, žybsi skraidydami – tai netikėtai tamsoje užsiplieskia prieš pat akis, tai užgęsta. Atrodo kaip kokios skraidančios vėlės. Pirmą kartą juos pamatęs žmogus gali net krūptelėti iš netikėtumo ar išgąščio.

Šalia kaimelio yra išlikę įdomių miškelių, o netoliese – nedidelis gamtos rezervatas (*Cerro Cahui*). Džiungliškosio jo tankmėse karstosi pulkai beždžionių. Pačios gražiausios – elegantiškosios vorinės beždžionės Žofrua koatos, o pačios išpūdingiausios – gvatemaliniai staugūnai, ypač kai stūgauja jų patinai (patelės tik kukliai kriuksi). Žmogus, išgirdęs staugūno balsą, ilgai to nepamirš.

Išsinuomojome dviračius. Mums reikia apvažiuoti kuo daugiau: dieną ieškoti augalų lapus minuojančių vikšrų, o naktį – rengti šviesines gaudykles. Pastarosios, mūsų nuostabai, šiame krašte kol kas menkai pasiteisina. Taigi, užuot ilsėjusis po varginančių dienos žygių, tenka vėl minti į kalną, prakaituoti tvankumoje, o rezultatas – vos vienas kitas gaubtagalvis (*Nepticulidae* arba *Opostegidae*). Bet mes viskuo patenkinti. Rematėje visai kitokia aplinka, nei iki šiol matėme ke-

liaudami po Gvatemalą. Kadangi kelias į Tikalį šiuo metu saugomas gausias būrio karo patrulių, gyvenimas Rematės kaime tęsiasi ir sutemus. Mes niekaip negalime apsispręsti, ar vykti iki pat Tikalio (vieno didžiausių senovės majų miesto griuvėsių, apie 30 km į šiaurę nuo Rematės). Vis dėlto išsiruošę dar neprąšvitus, pasirodo, neapsigauname. Aplink Tikalį iki šiol išsaugoti didžiuliai natūralaus miško plotai, o virš tankios miško lapijos stiebiasi šventieji indėnų medžiai milžinai – kapokmedžiai (lot. *Ceiba*). Pasak dr. Arūno, indėnų šventos vietos visada įdomios ne tik istorija, bet ir gamta. Anksti ryte čia galima pamatyti ir įvairiausių paukščių (tukanų, papūgų, endeminių žieduotųjų kalakutų), ir didelės katės dydžio graužikų agučių, bandas meškėnų koačių, dviejų rūšių beždžionių, įvairių drugių ir kitų vabzdžių, o šlapynėse – kaimanų. Mus viskas domina, tačiau daugiausia – pagrindinis kelionės tikslas – atrasti mokslui nežinomų vabzdžių rūšių.

AR ĮMANOMA TIRIANT GAMTĄ XXI AMŽIUIJE PADARYTI ATRADIMŲ

Kalbant apie visos Žemės biologinę įvairovę, kol kas tik 12–15 proc. visų spėjamų egzistuojančių organizmų jau yra žinoma ir aprašyta. Biosistematikų laukia labai dideli darbai ir daugybė naujų rūšių. Daugiausia atradimų, be abejo, galime tikėtis tyrinėjami atogrąžų regionų biotas. Tačiau tirdami ne augalus ir stambiusius gyvūnus, o virusus, bakterijas, protistus, grybus ir ypač vabzdžius. Pastarųjų bus aptikta daugiausia (daugiau negu visų kitų

dar neatrastų organizmų kartu). Daug kam gali kilti klausimas, kaip galima teigti apie organizmų rūšių gausumą, jeigu tos organizmų rūšys dar nežinomos, neatrastos. Tačiau mokslininkai yra sukūrę bene 10 ar daugiau metodų, kaip įvertinti realią, gamtoje egzistuojančią biologinę įvairovę, o ne tik tą, kuri jau inventorizuota, aprašyta. Šiuo metu Žemėje egzistuoja (tiksliau – visiškai neseniai egzistavo...) pati didžiausia organizmų rūšių įvairovė per visą planetos istoriją (apie 12,5 mln. įvairiausių organizmų rūšių). Bėda ta, kad klimatas keičiasi, žmonių daugėja (dabar 7 mlrd., o greitai šis skaičius gali padvigubėti), gyvūnų ir augalų buveinės suskaidomos (fragmentuojamos) arba visiškai sunaikinamos. Dėl to rūšys itin sparčiai nyksta. Biosistematikams reikia labai skubėti: skelbti apie pavojuje atsidūrusias itin vertingas arba endemines faunas ir floras arba bent dokumentuoti rūšis iki joms išnykstant. Šių duomenų (taip pat ir išsaugotų kolekcinėlių egzempliorių) labai prireiks ateities mokslui.

Ši didžiulė varlė vargu ar tilptų į žmogaus delną; jų pilna Peteno paežerėje

Viena iš daugelio senovės majų miesto Tikalio piramidžių

Iš krūmų išlindo agutis (*Dasyprocta punctata*) – gero katino dydžio, 4 kg svorio graužikas, paplitęs Amerikos džiunglėse. Minta vaisiais ir sėklomis

Naujų rūšių paieškos kainuoja... Tai mokslinių ekspedicijų išlaidos, tyrimų įranga ir jos eksploatavimas, įvairūs mokslinės medžiagos rinkimo bei eksporto mokesčiai, sumokami besivystančioms šalims, ir daugelis kitų išlaidų. Apskaičiuota, kad vienos naujos mokslui rūšies atradimas vidutiniškai atsieina 500 JAV dolerių. Tačiau tai tik vidurkis, kai kurių rūšių atradimas gali kainuoti gerokai mažiau (arba daugiau, ypač jeigu tiriami žinduoliai, paukščiai ir kiti jau pakankamai gerai ištirti gyvūnai).

KOKIA NELAIMĖ – TROMBIKULIDINĖS ERKĖS!

Gyvendami Rematėje susiduriame su ypač nemalonia problema – trombikulidinėmis erkėmis. Jų čia tiek daug, kad užtenka brautis per krūmynus ar tiesiog nučiuopus palaikyti medžio šaką – ir šimtai plika akimi beveik neįžiurimų erkių (tiksliau – jų nimfų) apninka kūną. Ropoja rankomis, pažastyse ir ypač daug susitelkia ten, kur drabužiai kiek labiau priglundę prie kūno. Šios erkės tirpdo žmogaus audinius, susidaro tarsi kietakraščiai miniatiūriniai šulinėliai, iš kurių jos godžiai siurbia ištirpdytų audinių tyrelę. Skamba baisiai, tačiau tikrasis baisumas yra ne tos išsiurbtos žaizdelės, o alerginė mūsų organizmo reakcija. Susidaro vos ne pupos dydžio gumbai, kurie baisiausiai niežti. Niežėjimas yra toks stiprus, kad žmogus nusidrasko odą iki kraujo. Mažą to, nešvariais pirštais žaizdelės dažniausiai užkrečiamos (pavyzdžiui, stafilokokais), susidaro pūliniai. Iki soties prisimaitynusios erkės nukrenta, tačiau žaizdelės labai niežti ir neužgyja 2–4 savaites. Kai kam visam gyvenimui lieka žymių, ypač papilvėje ir ant kojų. Dabar Rematė, kuri iš pradžių atrodė panaši į rojų, darosi panaši į pragarą. Dar prieš išvykdam į džiungles, didmiestyje gavome vaistų. Vaistinėkė mums sakė, kad

Kapokmedis (*Ceiba*) – indėnų garbinamas, šventasis medis

Gvatemalinis staugūnas (*Alouatta pigra*) yra didžiausias iš visų staugūnų ir viena didžiausių Amerikos beždžionių. Jie nemėgsta žmonių, pastebėję juos po medžiais apšlapina (fotografuojant teko trauktis į šoną)

jie labai geri, tinka viskam. Dabar piktai juokaujame, kad šie vaistai tinka net blynams kepti (nes atrodo kaip kiaulės taukai), o dėl trombikulidinių erkių – jokios naudos. Skaičiuojame kūno gumbus ir kraujuojančias žaizdas. Šiandien pasiekėme rekordą – kiekvienas turime beveik po 200. Mums rekordai visada sukelia savotišką euforiją... Tačiau galvojame, kur ta riba, kurią dar galime iškesti, nes nuolatinis niežėjimas ir skausmingas savo kūno draskymas mus jau varo iš proto.

GRĮŽOME Į RIO DULSĘ, ARBA KAIP TAMPAMA VELNIU

Po geros savaitės iš Peteno lygumų vėl grįžtame į Rio Dulšę. Nors šįkart labai nepasiseka dėl nakvynės vietos, užtat yra ką atsiminti. Esame pervargę ir perkaitę. Labai tvanku, o mūsų išnuomotame kambaryje nėra vandens. Pirmiausia pasiunčiame SMS žinutes į Lietuvą, kad viskas puiku (tegu truputį pavydi...). Tačiau išskyrus SMS, nieko daugiau negalime daryti, tik iki kraujo draskytis daugybę dėl erkių atsiradusių žaizdų. Matyt, suprasdamas padėtį, namelio šeimininkas pasislėpė (prapuolė su visam). O čia viskas labai įdomiai įrengta: dušas virš klozeto, „maudynių“ vieta atskirta nuo mano lovos tik neaukšta mūrine sienele. Beje, maudynėms mieste nusi-perkam mineralinio vandens buteliais – kol kas nors prausiasi, kitas pasilipęs ant mano lovos turi pilti vandenį iš už mūrinės sienelės. Tik va apmaudu, kad pasinaudojus tualetu yra daug daugiau neišsprendžiamų problemų... Sumigus darosi dar įdomiau – pradeda lišti visokie gyviai. Čia, pasirodo, esama ir moskitų, ir patalinių blakių, ir tarakonų. Labai tvanku, nėra kaip atsigauti, tad tikrai egzotiška. Deja, vidury nakties vieną lovą tenka perkelti į kitą vietą ir miegoti savo kūnu užrėmus lauko duris, nes trečią valandą nakties kažkoks piktavališkas lauke pradeda garsiai rėkauti, tikrinti, kuriuose kambariuose esama žmonių. Mes – čia vieninteliai gyventojai. Dabar gailimės, kad be gvatemaliečių kolegų ir sargybinių. Kambario durys – tiesiai į tamsų

kiemą ir prielauką, o tame kieme bei aplinkinėse bakūžėse – naktį nė gyvos dvasios. Tik nesugalvokite Gvatemaloje nepažįstamiems naktį atverti durų. O aš, prabudęs iš miegų, nesuivokiu, kas čia darosi. Pagalvoju, kad gal mūsų pradingęs šeimininkas atsirado: atnešė rankšluosčių, šampūno, atsuko vandeni... Tad apsimiegojęs atveriu duris... Esu baisiai piktas, sutinęs, erkių sukandžiotas, pūslėtas ir pasišiaušęs. Bet, matyt, ne šiaip pasišiaušęs, o labai pasišiaušęs. Nes į mūsų duris besiveržiantis vietinis net atbulas atšoko, sakydamas: „Diablo, diablo...“ („Velnias, velnias...“) Man tai labai patiko.

Blakės laikosi kartu gynybos poza, tad atrodo gąsdinamai

PAKELIUI Į KAPINES APTIKOME NAUJĄ MOKSLUI RŪŠĮ

Susiruošiamo aplankyti svarbiausios vietinės ižymybės – tvirtovės (*Castillo de Filipe*). Keliaujame pėsčiomis, nes reikia apžiūrėti pakelės mitybinius augalus. Pasirodo, kad į tvirtovę, stovinčią ant marių kranto, sausuma kitaip nepateksi, kaip tik pėdindamas per kapines. Čia karsto į žemę nekasa, o išmūrija spalvingą sarkofagą. Kaip tik dabar vyksta mūrijimo darbai. Staiga visiškai netikėtai aptinkame naują mokslui rūšį. Ne ant puošnių, išsikerojusių atogrąžų medžių, o ant nežinia kokio tik du lapus teturinčio nugeibusio astrinių šeimos augalėlio kaimo gatvelės pakelėje. Blogai, kad neįmanoma tiksliau nustatyti mitybinio augalo taksonominės priklausomybės, tačiau išauginta šeriuotaūsiu (*Tischeriidae*) rūšis yra į jokią kitą nepanaši. Ant genitalinių struktūrų yra išsivysčiusios nematytos, į ausis panašios skiautės, tad lotyniškai šią naują mokslui rūšį žadame pavadinti ausytuoju šeriuotaūsiu. Mums labai reikėjo atrasti bent kokių įrodymų, kad būtų galima teigti apie šio regiono gamtos išskirtinumą. Tai gal dabar mūsų vargai atsipirko?

NEDOVANOTINĄ ŠUNYBĘ IŠKRĖTĖ LIETUVOS BENDROVĖS

Mūsų dienos Gvatemaloje eina į pabaigą. Grupė šiuo metu yra pasidalijusi – mes sostinėje, kiti – kažkur kalnuose. Ryšys palaikomas tik trumposiomis žinutėmis. Ir tik iš mano telefono, nes kolegos „Tele2“ Gvatemaloje veikia tikrai retkarčiais (kaip tik šiuo metu, jau kokia savaitė, ryšio nėra). Vos prabudęs, be jokių išankstinių perspėjimų gaunu SMS žinutę iš savo lietuviškojo mobiliojo ryšio operatoriaus („Bitės“), su kuriuo jau daugelį metų esu pasirašęs nuolatinę sutartį ir visada stropiai apmoku sąskaitas. Skaitau ir negaliu patikėti: „Jūsų ryšys atjungtas“ (ar kažkaip panašiai). Žiūriu – telefonas tikrai „nebegyvas“ – nei skambinti, nei rašyti kam nors, nei gauti SMS galiu. Turime mažai grynųjų pinigų, bet dar pakankamai, kad išgalėtume susimokėti už labai brangų vietinį viešbučio internetą. Skubame prisijungti prie „Bitės“ svetainės ir ištaisyti nesusipratimą (juk sąskaitos apmokėtos, o sutartis galiojanti). Pasirodo, čia, Gvatemaloje, jūs galite pamatyti tik spalvingus „Bitės“ svetainės titulinis paveikslėlius, o į pačią svetainę neįeitis. Tada jungiuosi prie savo banko Vilniuje (vieno žinomiausio ir pripažinto kaip geriausio...). Negaliu patikėti – mano sąskaitos tuščios, nebeliko net iš banko gauto 10 tūkst. litų kredito. Pirmą mintis – kažkas tuština mano sąskaitas, vadinasi, ne veltui baiminausi, kad šioje sumautoje šalyje pasinaudojau kreditine kortele, vietiniu internetu rinkau savo

Ši raudona blakė (kairėje) imituoja augalo sėklą (dešinėje), o ištikus pavojui iš karto bėga arčiau sėklų, kad supainiotų priešą

Iš pradžių po trombukulidinių erkių padarytų žaizdelių atsiranda raudonų, stiprių niežinčių gumbų

banko kodus. Mano banko svetainėje sakoma, kad susisiekti galiu tik skambindamas. Tik įdomu, kaip?.. Tada rašau į banką elektroninį laišką, gal kas paskaitys ir atsilies? Bėda, kad Lietuvoje dabar naktis, o rytą prasideda savaitgalis. Būtų gerai susisiekti su savo kolegomis kalnuose, tikrai pagelbėtų. Tačiau... neįmanoma. O tie mūsų bendražygiai taip pat nebesupranta, kas čia darosi, kadangi nebegali išsiųsti man trumpųjų žinučių. Apsukę ratus po miestą, už paskutinius pinigus vėl jungiamės prie vietinio interneto. Šį kartą banko sąskaitoje rodomi dar baisesni dalykai. Aš, pasirodo, dabar jau skolingas ne tik tūkstančius litų, bet ir eurų, Didžiosios Britanijos svarų, JAV dolerių, Japonijos jenų. Panikos apimti internetu bandome bent jau registruotis į mūsų anksčiau išpirktą skrydį namo. Tačiau įvedus tiek savo, tiek kolegoms duomenis skrydžių bendrovės tinklalapis parodo tik vieną užrašą: „Tokio asmens nėra.“ Kitaip tariant – pasijunti klaidiai. Gerai, kad mano kolega Andrius buvo atidėjęs vietinių pinigų suvenyrams pirkti. Už juos išgyvenome ir pasiekėme oro uostą. Pasirodo, visa, kas su mumis įvyko, – tik nesusipratimas (sistemos klaida). Per daugelį kelionių ištikusias bėdas dažniausiai atsimeinu su šypsena, kartais net džiaugdamsi įgyta gyvenimiška patirtimi. O gal ir čia dar viena gyvenimiška patirtis? Tačiau šis atvejis – labai žlugdantis, niekam nelinkėtume...

J. R. Stonio ir A. Diškaus nuotraukos